

Małgorzata Bednara

Treść testamentu notarialnego

I. Wprowadzenie

Testament notarialny jest zwykłą formą testamentu, równorzędną wobec pozostałych testamentów zwykłych, zatem mają do niego zastosowanie przepisy kodeksu cywilnego dotyczące ogólnych zasad sporządzania testamentu.

Artykuł 950 k.c. przewiduje możliwość rozrządzenia majątkiem na wypadek śmierci przez testament notarialny. Z tego przepisu wynika, że testament może być sporządzony w formie aktu notarialnego, jednakże nic bliższego na temat aktu notarialnego nie zostało tam powiedziane, dlatego też stosuje się przepisy prawa o notariacie¹, a szczególnie art. 79-95, określające formę i tryb sporządzania aktu notarialnego.

Celem podstawowym zachowania formy testamentu notarialnego jest zapewnienie pełnej zgodności między formą testamentu a treścią złożonego oświadczenia, które stanie się prawnie skuteczne z chwilą śmierci testatora². Właśnie ta forma testamentu daje spadkodawcy wysokie prawdopodobieństwo bezpieczeństwa, polegające na zgodności treści dokumentu z rzeczywistą wolą. Ponadto udział prawnika o szczególnych kwalifikacjach przy sporządzaniu tej czynności chroni testatora przed

¹ Ustawa z dnia 14.02.1991 r. – Prawo o notariacie, Dz.U. Nr 22, poz. 91 z późn. zm.

² Zob. R. S z t y k, *Testament notarialny*, [w:] *II Kongres Notariuszy RP. Referaty i opracowania*, Poznań-Kluczbork 1999, s. 355.

dokonaniem rozrządzeń czy to w sposób sprzeczny z ustawą, czy też nieprecyzyjnie określonych.

Forma ta szczególnie wskazana jest dla osób, które obawiają się zawistnych lub wrogo usposobionych spadkobierców z kręgu dziedziców ustawowych. Udział notariusza może wykluczyć lub utrudnić podniesienie w postępowaniu spadkowym wielu zarzutów mających na celu obalenie testamentu, jak np. działanie pod wpływem groźby czy sfalszowanie go.

Po dokonaniu czynności oryginał testamentu pozostaje w kancelarii notarialnej, co chroni go przed możliwością zniszczenia, ukrycia lub sfalszowania. Testator otrzymuje wypis aktu notarialnego na podstawie art. 109 pr. o not. Wypis ma moc prawną oryginału, jest dosłownym jego powtórzeniem. Na końcu zaznacza się, komu i kiedy go wydano. Wypis ten zostaje podpisany przez notariusza i opatrzony pieczęcią³.

Sporządzenie testamentu w formie aktu notarialnego powoduje, że ma on taką samą moc dowodową jak inne dokumenty urzędowe⁴. Wiarygodność testamentu notarialnego oznacza, że mocą takiego dokumentu objęta jest treść oświadczenia spadkodawcy. Wprawdzie notariusz nie jest kompetentny do oceny stanu zdrowia testatora w takim stopniu, w jakim może to ocenić lekarz, ale musi mieć pełne przekonanie o świadomości testatora. Przekonanie notariusza o poczytalności testatora nie jest dla sądu wiążące przy rozstrzygnięciu kwestii ważności testamentu⁵. Stanowisko takie jest też potwierdzone orzeczeniem Sądu Najwyższego z dnia 23.07.1982: „Przekonanie przesłuchanego w charakterze świadka notariusza co do stanu poczytalności spadkodawczyni w chwili sporządzenia testamentu nie jest dla sądu wiążące”⁶.

Testamentem można też ustanowić fundację.

II. Rozrządzenia testamentowe

Testament jest instytucją, poprzez którą spadkodawca może uregulować swoje stosunki majątkowe, a w oznaczonym zakresie również niemajątkowe, na wypadek swojej śmierci.

³ Zob. art. 110 prawa o notariacie.

⁴ Por. art. 244 k.p.c.

⁵ Zob. E. Skowrońska, *Komentarz do kodeksu cywilnego*, Księga IV, *Spadki*, Warszawa 1995, s. 89.

⁶ Orzeczenie SN z dnia 23.07.1982 r. III CRN 159/82, OSNCP 1983, nr 4, s. 57.

Działaniu takiemu służy:

- 1) powołanie spadkobiercy (art. 959-967 k.c.),
- 2) zapis (art. 968-981 k.c.),
- 3) powołanie wykonawcy testamentu (art. 982-985 k.c.),
- 4) testament negatywny i wydziedziczenie będące środkami translacji majątku spadkodawcy na określone osoby⁷.

Testator może także poprzez testament z grona swych ustawowych dziedziców wyłączyć krewnych (wszystkich lub niektórych z nich) lub małżonka, nie ustanawiając innej osoby spadkobiercą. Testamentem można ponadto pozbawić zachowku rodziców, małżonka czy zstępnych, zgodnie z przesłankami przewidzianymi w art. 1008-1010 k.c.

Ad 1) Powołanie spadkobiercy

Spośród możliwych rozrządzeń testamentowych najczęściej spotykanym jest postanowienie, w którym spadkodawca powołuje spadkobiercę lub spadkobierców do całości lub ułamkowej części spadku. Powołanie spadkobiercy testamentowego wyłącza dziedziczenie ustawowe co do całości spadku lub jego części. Postanowienie takie będzie nieważne, jeżeli sam testament lub rozrządzenie, z którego to powołanie wynika, są nieważne.

Uzyskać status spadkobiercy może każda osoba fizyczna oraz prawna, mająca zdolność dziedziczenia. Spadkobiercą całości lub części spadku może być również fundacja ustanowiona przez spadkodawcę w testamencie. Jest to wyjątek od zasady, że osoba prawna musi istnieć w chwili otwarcia spadku, bowiem ustawa o fundacjach⁸ przewiduje możliwość ustanowienia w testamencie fundacji, która na jego mocy będzie dziedziczyć. Zgodnie z art. 927 § 3, fundacja ustanowiona przez spadkodawcę w testamencie może być spadkobiercą, jeśli zostanie wpisana do rejestru w ciągu dwóch lat od ogłoszenia testamentu. Zarazem ten sposób powołania fundacji nie wymaga dla swej ważności formy aktu notarialnego. Fundacja taka nabywa zdolność prawną w chwili otwarcia spadku, ale art. 927 § 3 pozwala na przyjęcie fikcji prawnej, że – o ile uzyska ona osobowość prawną w dwuletnim okresie czasu – uznaje się ją za istniejącą już w chwili otwarcia spadku. Od chwili zarejestrowania fundacji może

⁷ Zob. M. N i e d o ś p i a ł, *Wzory testamentów z komentarzem*, Bielsko-Biała 1994, s. 49.

⁸ Ustawa z dnia 6.04.1984 r., Dz.U. z 1991 r. Nr 46, poz. 203 z późn. zm.

ona przypadający jej spadek przyjąć lub odrzucić, a w razie braku oświadczenia w tym przedmiocie przyjmuje się, że nabywa spadek z dobrodziejstwem inwentarza, zgodnie z art. 1015 § 2⁹.

Podobnie osoba, która zawarła umowę o zrzeczeniu się dziedziczenia (umowne zrzeczenie się dziedziczenia dotyczy tylko dziedziczenia ustawowego), może zostać ustanowiona spadkobiercą, nie ma bowiem możliwości zrzeczenia się spadku, który przypada w drodze dziedziczenia testamentowego¹⁰.

Kodeks cywilny określa kilka sytuacji, w których nie można być spadkobiercą. Dzieje się tak, gdy:

a) powołana osoba fizyczna zmarła przed spadkodawcą lub powołana osoba prawna nie istnieje w chwili otwarcia spadku bądź fundacja powołana w testamencie nie została wpisana do rejestru,

b) dziecko poczęte przed chwilą otwarcia spadku urodziło się martwe,

c) osoba powołana do dziedziczenia została uznana za niegodną lub została wydziedziczona,

d) osoba, na którą roziągają się skutki zrzeczenia się dziedziczenia dokonane przez wstępnego, byłaby powołana na podstawie ustawy.

Ponadto spadkobiercą nie zostanie osoba, która odrzuci spadek¹¹.

Testator musi oznaczyć osobę spadkobiercy w taki sposób, aby łatwo było ją zidentyfikować, może np. podać imię i nazwisko tej osoby. Spadkodawcy nie wolno przekazać uprawnień do oznaczenia spadkobiercy osobie trzeciej. Nie może on również pozostawić osobie trzeciej lub sądowi do rozstrzygnięcia, która z kilku wymienionych w testamencie osób ma być spadkobiercą. Brak określenia spadkobiercy lub określenie go w sposób niewystarczający pociąga za sobą bezskuteczność testamentu.

Testator powinien ponadto określić ułamkową część udziału przypadającego dla każdego z powołanych spadkobierców przynajmniej w taki sposób, by na podstawie wykładni można było to ustalić. Jeżeli z treści testamentu nie wynika wielkość udziałów przeznaczonych dla poszczególnych spadkobierców, wówczas należy przyjąć, że dziedziczą w czę-

⁹ Zob. H. Cioch, *Fundacje w ujęciu prawa polskiego*, Lublin 2000, s. 70; E. Niebecka, *Prawo spadkowe*, Lublin 1998, s. 34.

¹⁰ Zob. Orzeczenie SN z dnia 15.05.1972 r. III CZP 26/72, OSNCP 1972, nr 12, poz. 197.

¹¹ Zob. F. Błahuta, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. III, Warszawa 1972, s. 1889.

ściach równych, zgodnie z art. 960 k.c. Może się też zdarzyć sytuacja, gdy testator powołuje na swego spadkobiercę jedną lub więcej osób, ale przeznaczają dla nich za ledwie część ułamkową spadku. W takiej sytuacji co do reszty spadku następuje dziedziczenie ustawowe.

Niekiedy rodzi się wątpliwość, czy spadkodawca chciał powołać testamentem zapisobiercę, czy spadkobiercę, gdyż sformułował swoje rozrządzenie w taki sposób, że wymienił poszczególne przedmioty majątkowe przeznaczone dla danej osoby. W sytuacji gdy wymienione przedmioty wyczerpują prawie cały spadek, znajduje zastosowanie reguła z art. 961 kc i osobę taką traktuje się jako spadkobiercę. Osoba taka będzie uznawana za powołaną do całego spadku, jeśli w jego skład nie wchodzi inne, poza wymienionymi przez spadkodawcę, przedmioty majątkowe, mające znaczną wartość¹². Jednakże artykuł ten będzie miał zastosowanie tylko wtedy, gdy istnieją wątpliwości co do intencji spadkodawcy. Jeśli zatem z treści testamentu niewątpliwie wynika, że testator przeznaczył dla danej osoby ściśle określone przedmioty majątkowe i tylko te przedmioty, wówczas rzeczywistą wolą spadkodawcy było ustanowienie zapisu. Powyższych wątpliwości można by uniknąć, gdyby treść testamentu była sformułowana jasno, a skutki dokonywanych rozrządzeń jednoznaczne¹³. Jeżeli spadkodawca przeznaczy dla kilku osób przedmioty majątkowe wyczerpujące prawie cały spadek, wtedy osoby te będą uznane za spadkobierców powołanych do całego spadku w odpowiednich ułamkach.

Wielkość poszczególnych udziałów przypadających spadkobiercom wylicza się na podstawie wartości konkretnych przedmiotów przeznaczonych dla określonych osób w porównaniu z wartością całego spadku w chwili jego otwarcia. Może się zdarzyć, że spadkodawca rozrządził w testamencie przedmiotem do niego nie należącym. Wówczas trzeba uszanować wolę testatora i przy ustaleniu wielkości poszczególnych udziałów uwzględnić wartość rzeczy nie należących do spadkodawcy¹⁴.

Swoboda testowania zostaje ograniczona przez postanowienie art. 962, który nakazuje spadkodawcy powołanie spadkobiercy lub zrezygnowanie

¹² Zob. E. Skowrońska, *Komentarz...*, s. 115.

¹³ Zob. E. Niezbecka, *Ustanowienie spadkobiercy i zapisobiercy w testamencie*, Rejent 1992, nr 6, s. 37.

¹⁴ Zob. E. Skowrońska, *Komentarz...*, s. 117.

z danej osoby. Artykuł ten nie dopuszcza do zamieszczenia terminu i warunku w rozrządzeniu mającym na celu powołanie spadkobiercy, a jeżeli takie się tam znalazły, nakazuje traktować je, jak nie napisane. Uregulowanie takie nie będzie jednak obowiązywało, gdy z okoliczności lub treści testamentu wynika, że bez takiego warunku lub terminu spadkobierca nie zostałby w ogóle powołany. Zastrzeżenie terminu lub warunku nie będzie miało też znaczenia, jeśli ziszczenie lub nieziszczenie się warunku albo nadejście terminu nastąpi przed otwarciem spadku, gdyż w takiej sytuacji powody, dla których zawarto ów zakaz, przestały istnieć, a spadkobierca w chwili otwarcia spadku jest powołany bezwarunkowo i bezterminowo.

W polskim prawie cywilnym znana jest instytucja podstawienia, polegająca na tym, że spadkodawca może wskazać jakąś osobę jako dochodzącą do dziedziczenia na wypadek, gdyby powołany spadkobierca nie chciał lub nie mógł dziedziczyć. Uregulowanie takie daje możliwość dokładniejszego określenia porządku dziedziczenia. Osoba, której przypadł udział w spadku na mocy podstawienia, zobowiązana jest do wykonania wszelkich poleceń i zapisów oraz innych rozrządzeń spadkodawcy, które obciążały spadkobiercę powołanego w testamencie¹⁵. Prawo polskie zakazuje dokonywania podstawienia powierniczego (fideikomisarnego), w którym spadkodawca zobowiązuje spadkobiercę do zachowania nabytego spadku i przekazania go osobie wskazanej przez testatora. Ewentualne posłużenie się takim podstawieniem powoduje, że jeżeli z treści testamentu lub z okoliczności wynika, że bez podstawienia powierniczego spadkobierca nie zostałby w ogóle powołany, wówczas powołanie takie jest nieważne.

Podstawieniom testamentowym może towarzyszyć zasada przyrostu. Gdy jeden z powołanych lub niektórzy spośród nich nie chcą lub nie mogą dziedziczyć, wówczas przyjmuje się stosunkowe powiększenie udziałów pozostałych spadkobierców. Jeżeli testator rozrządził tylko częścią swojego majątku, przyrost funkcjonuje tylko w obrębie tego ułamka spadku, który był przedmiotem rozrządzenia spadkodawcy, nie dotyczy zaś części, która przypada spadkobiercom ustawowym. Spadkodawca może też wyłączyć przyrost wprost lub przez zamieszczenie odpowiedniego po-

¹⁵ Zob. S. Brzeszczyńska, *Spadki*, Warszawa 2000, s. 58.

stanowienia (najpierw bowiem następuje podstawienie, potem przyrost, a w razie potrzeby dziedziczenie ustawowe)¹⁶.

Bezskuteczne powołanie spadkobiercy nie powoduje nieważności pozostałych dyspozycji testatora, a obowiązki wynikające z testamentu przechodzą wtedy na spadkobierców ustawowych. Jeżeli jest ich kilku, obciążają ich stosownie do wielkości udziałów w spadku.

Należy także wspomnieć o sytuacji, kiedy na spadkobiercę powołana zostaje osoba małoletnia. Zgodnie z art.101 k.r.o., rodzice obowiązani są sprawować z należytą starannością zarząd majątkiem dziecka pozostającym pod ich władzą rodzicielską. Na pojęcie zarządu składają się tu czynności faktyczne, czynności prawne oraz czynności polegające na reprezentowaniu dziecka w sprawach dotyczących jego majątku. Niemniej jednak dla podjęcia czynności przekraczającej zakres zwykłego zarządu wymagane jest uzyskanie zezwolenia sądu. Może się zdarzyć, że spadkodawca w testamencie zastrzeże, że przedmioty przypadające dziecku nie będą objęte zarządem sprawowanym przez rodziców¹⁷. Spadkodawca może wówczas wyznaczyć w testamencie zarządcę, który będzie sprawował zarząd uzyskanymi przedmiotami. Nie ma przeciwwskazań, aby ustanowienie zarządcy nastąpiło w testamencie późniejszym w stosunku do tego, w którym przewidziane jest przysporzenie dla dziecka. Jeśli jednak testator takiego zarządcy nie wyznaczy, a wykluczy zarząd opiekunów ustawowych, wtedy zarząd ten będzie sprawował kurator ustanowiony przez sąd opiekuńczy.

Ciekawa wydaje się także sytuacja przewidziana w artykule 33 pkt 2 k.r.o., stanowiącym, że przedmioty majątkowe nabyte przez dziedziczenie stanowią odrębny majątek każdego z małżonków, chyba że spadkodawca postanowił inaczej. Zatem przedmioty takie stają się częścią majątku odrębnego danego małżonka-spadkobiercy i aby mogły wejść do majątku wspólnego małżonków spadkodawca w testamencie musi zastrzec to przez stosowne postanowienie.

W świetle obowiązujących przepisów mogą pojawić się różne możliwości: po pierwsze, gdy dla każdego z małżonków przeznaczony jest udział w spadku, to każdemu przypada jego udział jako jego majątek

¹⁶ Zob. M. Niedośpał, *Wzory...*, s. 39.

¹⁷ Artykuł 102 k.r.o.

odrębny, po drugie, gdy oboje są powołani do spadku, ale spadkodawca zastrzega, że udziały przeznaczone dla każdego z nich wejdą do majątku wspólnego, po trzecie, kiedy tylko jeden z małżonków jest powołany do spadku, ale zastrzeżone zostało, że uzyskany spadek wejdzie do majątku wspólnego, po czwarte gdy spadkodawca powołuje do spadku jednego z małżonków, ale nie czyni żadnych zastrzeżeń, zatem uzyskany spadek stanowił będzie jego majątek odrębny¹⁸. Spadkodawca w testamencie może również zastrzec, że przedmiot dziedziczenia nie wejdzie do majątku wspólnego spadkobiercy i jego małżonka, nawet na skutek rozszerzenia zakresu wspólności ustawowej¹⁹.

Ad 2) Zapis i polecenie

Zapisobierca w odróżnieniu od spadkobiercy nie wstępuje w ogół praw i obowiązków testatora czy też w ich ułamkową część, ale tylko w poszczególne prawa będące przedmiotem zapisu.

W zależności od tego, czy mamy do czynienia z zapisem windykacyjnym (nie przewidzianym w polskim prawie cywilnym), czy z zapisem zwykłym, zapisobierca wstępuje w poszczególne prawa z pełnym skutkiem (bezpośrednio – wprost) lub uzyskuje tylko roszczenie o realizację zapisu²⁰.

Zapisem według polskiego prawa cywilnego jest zatem rozrządzenie testamentowe, które polega na nałożeniu na spadkobiercę lub zapisobiercę (zapis dalszy) obowiązku spełnienia określonego świadczenia majątkowego na rzecz innej osoby. Zapisobierca nie staje się przez to spadkobiercą, a jedynie uzyskuje pewną korzyść, zazwyczaj z majątku spadkowego. Za skutek prawny ustanowienia zapisu uznać należy powstanie stosunku zobowiązaniowego pomiędzy spadkobiercą lub obciążonym zapisem dalszym zapisobiercą jako dłużnikiem a zapisobiercą jako wierzycielem w chwili otwarcia spadku. Sam zapis staje się wymagalny w chwili oznaczonej przez spadkodawcę, a jeżeli brak jest takiego uregulowania, wówczas zapisobierca może żądać wykonania zapisu niezwłocznie po ogłoszeniu testamentu. W każdym przypadku zobowiązanie powstaje

¹⁸ Zob. J. G a j d a, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy Komentarz*, Warszawa 2000, s. 145 i nast.

¹⁹ Zob. art. 49 § 3 k.r.o.

²⁰ Więcej na temat zapisu windykacyjnego M. N i e d o ś p i a ł, *Zasadnicze rozrządzenia testamentowe*, Warszawa 1997, z. 2.

niezależnie od woli stron z chwilą otwarcia spadku, dlatego też jego przedmiot musi być już w tej chwili oznaczony (tj. w chwili śmierci spadkodawcy)²¹.

Zapisek mogą zostać obciążone tylko określone osoby: spadkobierca ustawowy, testamentowy i uprawniony z tytułu zapisu. Zapisobierca musi zostać oznaczony przez spadkodawcę w taki sposób, aby go można było zidentyfikować. Określenie takie nie może być dokonane przez osobę trzecią. Jedynym wymogiem, jaki musi spełnić zapisobierca, jest to, aby miał zdolność dziedziczenia²².

Przedmiotem zapisu mogą być jedynie świadczenia majątkowe, takie jak wypłata sumy pieniężnej, zobowiązanie do przeniesienia własności rzeczy należącej lub nienależącej do spadku, ustanowienie przez spadkobiercę prawa na rzecz zapisobiercy, zrzeczenie się wierzytelności skierowanej przeciw zapisobiercy czy zobowiązanie do świadczenia pewnych usług na jego rzecz.

Jeżeli do dziedziczenia dochodzi tylko jeden spadkobierca, to jest on zobowiązany do wykonania wszystkich obowiązków nałożonych przez testatora. Ma też wykonać wszystkie zapiski. Jeżeli jednak powołanych do dziedziczenia jest kilku spadkobierców, wtedy spadkodawca powinien określić, jak ma być rozłożony ciężar zapisów. Taka wola spadkodawcy rozstrzyga, który ze spadkobierców jest obciążony zapisem i w jakim stopniu. Jeżeli wola spadkodawcy nie została wyraźnie sprecyzowana, wówczas spadkobiercy są obciążeni zapisami w stosunku do wielkości przypadających im udziałów spadkowych, a zapisobiercy odpowiadają za dalsze zapiski, zależnie od wartości przypadających im z zapisów korzyści.

Możliwy jest również zapis uczyniony na rzecz jednego spadkobiercy lub kilku współspadkobierców. Wtedy to zapis taki otrzymuje spadkobierca ponad swój udział w spadku i nosi on nazwę zapisu naddziałowego – prelegatu²³.

Obowiązek wykonania zapisu wlicza się do długów spadkowych. Jednak odpowiedzialność spadkobiercy jest ograniczona tylko do wartości stanu czynnego spadku. Jeśli zaś chodzi o odpowiedzialność zapisobiercy w

²¹ Por. P. Lewiński, *Problematyka prawna zapisu z art. 1067 § 1 k.c.*, Rejent 1997, nr 11, s. 71.

²² Zob. E. Skowrońska, *Komentarz...*, s. 122-123.

²³ Zob. M. Niedosiał, *Wzory...*, s. 43.

przypadku dalszego zapisu, to ogranicza się ona do wartości przypadającego mu zapisu.

Za zapis nie wykonany lub wykonany nienależycie odpowiedzialność odszkodowawczą na zasadach ogólnych ponosi obciążony tym zapisem, a w razie jego śmierci obowiązek taki przechodzi na jego spadkobierców²⁴.

Zapisobierca nie ma obowiązku składania oświadczenia o przyjęciu zapisu. Może natomiast zapis odrzucić, co powinien oświadczyć obciążonemu. W przypadku zarówno odrzucenia zapisu, jak też niezdolności do bycia zapisobiercą, obciążony zostaje zwolniony z ciążącego na nim świadczenia. Dzieje się tak zarówno w przypadku spadkobiercy, jak też zapisobiercy obciążonego dalszym zapisem. Jeśli jednak testator obciążył zapisobiercę dalszym zapisem, wówczas w przypadku odrzucenia zapisu przez zapisobiercę spadkobierca obowiązany jest (przy braku odmiennej woli spadkodawcy) wykonać ów dalszy zapis²⁵.

O ile przy powołaniu spadkobiercy nie ma możliwości dokonania rozrządzenia z zastrzeżeniem warunku lub terminu, o tyle w przypadku zapisu jest to możliwe.

Przedmiotem zapisu mogą być rzeczy oznaczone co do tożsamości, jak też oznaczone co do gatunku. Zależnie od rodzaju zapisu różnie będzie kształtować się odpowiedzialność zobowiązanego z tytułu zapisu wobec zapisobiercy. Jeżeli przedmiotem zapisu jest rzecz oznaczona co do tożsamości, wówczas do roszczeń zapisobiercy o wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy, o zwrot pożytków lub o zapłatę ich wartości oraz roszczeń o zwrot nakładów na rzecz obciążonego zapisem stosuje się przepisy o roszczeniach między właścicielem a samoistnym posiadaczem rzeczy. Jeżeli zaś przedmiotem zapisu są rzeczy oznaczone co do gatunku, osoba obciążona powinna świadczyć rzeczy średniej jakości, z uwzględnieniem potrzeb zapisobiercy²⁶.

Gdy spadkodawca rozporządził rzeczą oznaczoną co do tożsamości nie należącą do spadku, taki zapis należy uznać za ważny, ale bezskuteczny, chyba że spadkodawca w testamencie wydał inne wyraźne

²⁴ Zob. E. Skowrońska, *Komentarz...*, s. 125.

²⁵ Zob. E. Skowrońska, *Komentarz...*, s. 128.

²⁶ Zob. S. Brzeszczyńska, *Spadki*, s. 82.

dyspozycje, np. aby tę rzecz nabyć i przenieść jej własność na zapisobiercę.

Zgodnie z art. 981 k.c., roszczenie z tytułu zapisu przedawnia się z upływem 5 lat od dnia jego wymagalności. Wątpliwości powstają, gdy zapisobierca nie żądał wykonania zapisu. Wtedy bieg terminu rozpoczyna się od dnia, w którym roszczenie stałoby się wymagalne, gdy uprawniony podjął czynność w najwcześniejszym możliwym terminie – w następnym dniu po ogłoszeniu testamentu²⁷.

Testator może obciążyć spadkobiercę lub zapisobiercę obowiązkiem oznaczonego działania lub zaniechania bez czynienia kogokolwiek wierzyicielem, tj. wydać polecenie. Treść polecenia musi zostać osobiście przez spadkodawcę określona. Nie musi on natomiast wyraźnie określać podmiotu, który odniesie ewentualną korzyść z jego wypełnienia, dlatego też możliwe jest polecenie mające na celu interes społeczny.

Polecenie może mieć charakter zarówno majątkowy, jak i niemajątkowy²⁸. Musi być możliwe do wykonania w chwili otwarcia spadku, nie może być sprzeczne z ustawą ani zasadami współżycia społecznego, gdyż w przeciwnym razie będzie nieważne. W polskim prawie przyjmuje się, że wykonanie polecenia jest długiem spadkowym, stąd spadkobierca odpowiada za nie tylko do wartości stanu czynnego spadku, a zapisobierca obciążony poleceniem do wysokości wartości zapisu. Ponadto zapisobierca obciążony poleceniem może wstrzymać się z wypełnieniem polecenia do czasu wykonania ustanowionego na jego rzecz zapisu. Spadkobierca, który został zwolniony z wykonania zapisu, powinien, jeżeli nic innego nie wynika z treści testamentu, wykonać polecenie. Może natomiast zaniechać tego, gdy wypełnienie polecenia uzależnione jest od osobistych przymiotów zapisobiercy.

Wykonania polecenia żądać może każdy ze spadkobierców, jak i wykonawca testamentu, chyba że polecenie ma na celu wyłącznie korzyść obciążonego poleceniem. Właściwy organ państwowy będzie mógł żądać jego wykonania, jeżeli polecenie ma na względzie interes społeczny. Zaznaczyć jednak należy, że podmioty te nie realizują przysługującej wierzytelności, a jedynie czuwają nad wypełnieniem obowiązku. Trzeba

²⁷ Zob. E. Skowrońska, *Komentarz...*, s. 133.

²⁸ Zob. M. Niedosiała, *Wzory...*, s. 45; S. Brzeszczyńska, *Spadki*, s. 63.

też przyjąć²⁹, że podmiot uprawniony do żądania wykonania polecenia nie może z takim żądaniem wystąpić, gdy korzyść ma odnieść on sam.

Ad 3) Powołanie wykonawcy testamentu

Testator może powołać wykonawcę testamentu do zarządzania majątkiem spadkowym, spłaty długów, głównie wykonania zapisów i poleceń, a także wykonania innych określonych przez spadkodawcę obowiązków. Ustanowienie w testamencie wykonawcy testamentu wyłącza uprawnienie spadkobierców do zarządzania majątkiem spadkowym. Powołanie takie występuje najczęściej w sytuacji, gdy spadkobierca jest osobą niezdolną do sprawowania pieczy nad majątkiem spadkowym, np. ze względu na wiek lub stan zdrowia³⁰.

Wykonawcą testamentu nie może być osoba nie mająca pełnej zdolności do czynności prawnych. Poza tym może to być dowolna osoba należąca do spadkobierców, zapisobierców lub spoza tego kręgu. Nie jest wykluczona możliwość powołania równocześnie kilku wykonawców testamentu³¹, nie jest jednak uregulowany ustawowo zakres ich obowiązków (zakładając, że brak jest konkretnych dyspozycji testatora). Pozostaje więc niedookreślona kwestia, czy wykonawcy powinni działać wspólnie, czy na przykład „drugi” wykonawca testamentu miałby spełniać funkcję niejako „zastępczego wykonawcy” na wypadek, gdyby osoba pierwotnie powołana do pełnienia tej funkcji nie chciała lub nie mogła wykonywać powierzonych jej czynności³². Osobie powołanej do pełnienia tej funkcji wolno jej nie przyjąć z ważnych powodów. Powinna ona złożyć oświadczenie, że takiej funkcji nie przyjmuje. Wykonawcy testamentu, który przyjął na siebie ten obowiązek, sąd spadku, zgodnie z art. 665 k.p.c., wydaje odpowiednie zaświadczenie.

Zakres praw i obowiązków wykonawcy testamentu zależy od woli testatora. Powinien on przede wszystkim zarządzać spadkiem, a po spłaceniu długów i wypełnieniu pozostałych obowiązków wydać majątek spadkobiercom. Przez cały czas sprawowania swej funkcji wykonawca

²⁹ Zob. K. Pietrzykowski, *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. II, 1998, s. 1904.

³⁰ Zob. S. Brzeszczyńska, *Spadki*, s. 65.

³¹ Zob. M. Niedospiał, *Wzory...*, s. 47.

³² Zob. J. Dziwiński, *Testament notarialny z powołaniem wykonawcy testamentu*, Nowy Przegląd Notarialny 2000, nr 5-6, s. 60-70.

testamentu występuje we własnym imieniu, działając na rzecz innych podmiotów. Posiada on wówczas czynną i bierną legitymację we wszystkich sprawach wynikających z zarządu spadkiem – w sprawach o prawa należące do spadku i sprawach związanych z długami spadkowymi³³.

Wykonawcy testamentu przysługuje roszczenie o wynagrodzenie, chyba że z treści testamentu wynika, iż powinien on wykonywać swoje obowiązki bezpłatnie. Spadkobierca może domagać się od wykonawcy złożenia sprawozdania z zarządu spadkiem i wydania wszystkiego, co uzyskał dla spadkobiercy w tym czasie oraz naprawienia ewentualnych szkód. Funkcja wykonawcy testamentu może wygasnąć na skutek śmierci powołanej do tego osoby lub utraty przez nią pełnej zdolności do czynności prawnych. Ponadto osoba zainteresowana może zgłosić się do sądu spadku z wnioskiem o zwolnienie wykonawcy testamentu z jego obowiązków.

Ad 4) Testament negatywny i wydziedziczenie

Nie każdy testament musi zawierać powołanie spadkobiercy. Tak będzie w przypadku testamentu negatywnego, w którym spadkodawca wyłącza od dziedziczenia ustawowego małżonka lub krewnych (wszystkich lub niektórych), nie ustanawiając jednocześnie innej osoby spadkobiercą. Testament taki nie wymaga dla swej ważności podania przyczyn tych wyłączeń. Poza wykluczeniem od dziedziczenia testament negatywny może zawierać także takie rozrządzenia, jak np. zapis.

Osobę wyłączonej od dziedziczenia testamentowego traktuje się, jakby nie żyła w chwili otwarcia spadku³⁴. Skutkiem testamentu negatywnego jest więc utrata z woli spadkodawcy zdolności do dziedziczenia. Taka sytuacja nie wyklucza jednak uzyskania przez daną osobę korzyści ze spadku w innej formie. Można bowiem, jeżeli wyłączona osoba należy do kręgu osób mających prawo do zachowku, zrealizować roszczenie o zachówek. Jednocześnie testament negatywny może stwarzać tytuł powołania do spadku dla innych osób, np. zstępnych wyłączonego (chyba że oni również zostali objęci postanowieniami testamentu negatywnego).

Innym sposobem zachowania się testatora może być pozbawienie małżonka, zstępnych i rodziców zachowku. Przyczyny uzasadniające

³³ Zob. E. Skowrońska, *Komentarz...*, s. 140.

³⁴ Zob. M. Niedosiął, *Wzory...*, s. 55-56.

wydziedziczenie są wymienione w art. 1008 k.c. W treści testamentu rozrządający musi wyraźnie wskazać przyczynę takiego wydziedziczenia. Do podstaw wydziedziczenia zalicza się uporczywe postępowanie wbrew woli spadkodawcy w sposób sprzeczny z zasadami współzycia społecznego, dotyczy to więc nie tylko prowadzenia naganego trybu życia, ale również czynienie tego wbrew woli testatora. Muszą być zatem łącznie spełnione następujące przesłanki: sprzeczność zachowania z zasadami współzycia społecznego, uporczywość takiego zachowania rozumiana jako wielokrotność czy długotrwałość, jak również dezaprobata spadkodawcy. Także dopuszczenie się względem spadkodawcy lub jednej z najbliższych mu osób przestępstwa przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności albo rażącej obrazy czci kwalifikuje taką osobę do wydziedziczenia. Nie zostało jednak wprost zdefiniowane pojęcie osoby najbliższej. W literaturze spotkać można jego różne rozumienie³⁵. Przyczyną pozbawienia zachowku może być ponadto uporczywe niedopełnianie obowiązków rodzinnych względem spadkodawcy. Obowiązki rodzinne w tym przypadku należy rozumieć dość szeroko, tzn. nie tylko jako obowiązek alimentacyjny, ale również jako pomoc i opiekę w przypadku choroby lub innych trudności życiowych. W sprawie obowiązków małżeńskich można nawet odwołać się do art. 23 k.r.o.³⁶

W każdym z podanych przypadków zachowanie się uprawnionego musi być świadome. Nie będą zatem podstawą wydziedziczenia takie zachowania, które z powodu wieku lub stanu psychicznego nie pozwalają osobie na podejmowanie decyzji i kierowanie swym postępowaniem.

Aby wydziedziczenie okazało się skuteczne, musi być dokonane w ważnym testamencie (nieważność testamentu pociąga za sobą bowiem nieważność wydziedziczenia) i z podaniem przyczyny – jednej z wymienionych w art. 1008 k.c. Zgodnie z art. 1009 k.c., przyczyna ta nie musi być wyraźnie sprecyzowana, wystarczy, że wynika z treści testamentu. Nieważnym będzie wydziedziczenie dokonane na podstawie innej przyczyny niż ta, która faktycznie istniała i którą można udowodnić, nawet jeśli miały miejsce inne przyczyny uzasadniające wydziedziczenie, do których

³⁵ Zob. K. Pietrzykowski, *Kodeks...*, s. 863-864.

³⁶ Zob. K. Pietrzykowski, *Kodeks...*, s. 862.

spadkodawca się nie odwołał. Możliwy jest też zbieg podstaw wydziedziczenia³⁷.

Spadkodawca nie może wydziedziczyć osoby uprawnionej, jeżeli jej przebaczył – art. 1010 § 1 k.c. Przebaczenie jest uzewnętrznieniem woli, poprzez które spadkodawca odwołuje wydziedziczenie. Kwestią sporną w doktrynie jest „utrata mocy wydziedziczenia” i zakres tego zdarzenia³⁸. Rozważa się, czy przebaczenie po wydziedziczeniu jest bezskuteczne, jeśli nie został przy tym odwołany (zmieniony) testament.

Bezsporne jest to, że w chwili przebaczenia spadkodawca powinien działać z dostatecznym rozeznaniem. Wtedy też nawet brak zdolności do czynności prawnych spadkodawcy nie powoduje utraty mocy tego przebaczenia. Skutki wydziedziczenia nie rozciągają się na zstępnych wydziedziczonych, mają więc oni prawo do zachowku, gdyż uprawnienie zstępnych wydziedziczonych do własnego zachowku powstaje, jeśli ich wstępny został skutecznie wydziedziczony.

Problematyczna może się też okazać sytuacja osoby bezpodstawnie wydziedziczonej. Zdaniem M. Niedośpiał³⁹, osoba taka zachowuje prawo do zachowku, ale jest wyłączona od ustawowego dziedziczenia. Istnieje także stanowisko, że bezpodstawne wydziedziczenie jest nieważne, a osoba taka zachowuje zarówno prawo do dziedziczenia z ustawy, jak też prawo do zachowku⁴⁰.

III. Uwagi końcowe

Opisany powyżej stan prawny istnieje w obowiązującym kodeksie cywilnym, ale *de lege ferenda* rozważa się możliwość poszerzenie katalogu rozrządzeń testamentowych. W szczególności mogłoby to dotyczyć sporządzania testamentów działowych lub też sporządzania testamentów wspólnych i wzajemnych przez małżonków. W przypadku takich testamentów małżonkowie powoływaliby się wzajemnie na spadkobier-

³⁷ Zob. M. Niedośpiał, *Wzory...*, s. 59.

³⁸ Zob. K. Pietrzykowski, *Kodeks...*, s. 866; E. Niezbecka, *Skutki prawne testamentu negatywnego i wydziedziczenia*, Rejent 1992, nr 7-8, s. 23-24.

³⁹ Zob. M. Niedośpiał, *Wzory...*, s. 59.

⁴⁰ Zob. E. Niezbecka, *Skutki...*, s. 23 oraz M. Niedośpiał, *Wzory...*, s. 59.

ców, a dopiero druga, pozostająca przy życiu osoba dokonywałaby ostatecznego rozrządzenia majątkiem.

W literaturze⁴¹ można spotkać się z opiniami dotyczącymi wprowadzenia nowych zasad postępowania przy sporządzaniu testamentu notarialnego. Uwzględnia się uroczyste otwarcie i ogłoszenie testamentu przez notariusza czy też konieczność zmodyfikowania przepisów ustawy prawo o notariacie w kwestii dotyczącej skuteczności prawnej sporządzonego testamentu przed zagranicznym sądem spadku.

Propozycje zmian dotyczące treści rozrządzeń testamentowych oraz poszerzające zakres możliwych sposobów zadysponowania majątkiem na wypadek śmierci nie będą jednak miały wpływu na formę testamentu *de lege lata* (być może z wyłączeniem formy eurotestamentu). W dalszym ciągu pozostaje więc aktualny problem spisywania oświadczeń ostatecznej woli w taki sposób, aby wywarł on pożądane skutki.

⁴¹ Zob. R. S z t y k, *Testament...*, s. 371-372.